

Poul Duedahl

Læst og påskrevet
– Om racebegrebet hos Darwin

Socialdarwinismens afstamning

Socialdarwinismen – dette sammensurium af teorier og praksisser hvis grundlæggende idé er, at samfundsmæssig konflikt, kamp og konkurrence skaber fremskridt, mens naturlig udvælgelse eliminerer de svageste individer, institutioner og samfund til fordel for de stærkeste og de klogeste – fremhæves undertiden som et eksempel på fejlagtig læsning af en forfatters værker, nemlig Charles Darwins.

Der er da heller ingen tvivl om, at Darwins værker allerede i samtiden blev udlagt på måder, der var løsrevet fra hans mening med dem, hvoraf nogle af tolkningerne kom til at danne grobund for hypoteser, skoler og politiske agendaer, der gik ud over, hvad han ville have brudt sig om. Desuden er det en kendt sag, at det langt hen ad vejen var den engelske filosof Herbert Spencer, der skabte de første intellektuelle forudsætninger for socialdarwinismen, da han allerede i bogen *The Proper Sphere of Government* fra 1842 leverede en doktrin om, at alting har sine naturlove og hævdede, at udviklingen fra det simple til det komplekse også gjaldt inden for det politiske og økonomiske liv. Det kan Darwin ikke lægges til last for (Desmond & Moore 1991: 598).

Når det så er sagt, så opstod det socialdarwinistiske tankegods jo ikke bare ud af den blå luft, men har fået navn, inspiration, faktuelle holdepunkter og legitimitet et sted fra, uanset at det først er i efterkrigstiden, at fællesbetegnelsen har været udbredt som analytisk begreb. Man skal da også læse Darwins værker ualmindelig selektivt, hvis man skal undgå at bemærke betragtningsmåder, som minder om Spencers og en begrebsbrug som allerede i samtiden havde politiske implikationer. For Darwin var selvfølgelig barn af sin tid, skrev for at meddele sig til sine læsere, kolporterede ideer hos samtidens forfattere, anvendte tidens sprogbrug og havde et meget tidssvarende syn på f.eks. men-

neskehedens inddeling og værdi. Alt sammen noget der var med til at udstikke rammerne for, hvad læserne kunne anvende indholdet til. Ingen andre steder end i Darwins egne værker finder man derfor en bedre forklaring på, hvorfor netop han blev genstand for dyrkelse. Hans personlige holdninger er en anden sag, og i grunden uinteressante i det omfang hans læsere ikke kendte til dem.

Denne artikel sætter fokus på indholdet i Darwins andet hovedværk, *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex* fra 1871, ud fra den betragtning, at det udkom 12 år efter hans første banebrydende og stærkt debatskabende værk om arternes oprindelse. Det udkom altså i en periode, hvor Darwin for længst var blevet en kendt figur i offentligheden og havde mange tilhængere og endnu flere læsere, der var rede til at vende og dreje hvert eneste ord, han anvendte. Så han kan ikke have været i tvivl om, at det havde betydning, hvad han skrev. Han kan heller ikke have været i tvivl om, at værket ville vække opsigt i betragtning af, at dets første bind omhandlede mennesket, gjorde op med en række gamle sandheder og ofrede megen spalteplads på emner som moral og religion, de mentale egenskabers arvelighed og menneskenes indbyrdes hierarki.¹

Fokus for min læsning er Darwins anvendelse af racebegrebet. Det skyldes, at Darwins anvendelse af lige netop dette begreb tiltrak sig opmærksomhed hos samtidens læsere, da det harmonerede godt med tidens sprogbrug og menneskesyn, og frem til Anden Verdenskrig var begrebet et omdrejningspunkt for den mest radikale variant af socialdarwinismen, der omfattede racediskrimination og racehygiejne.

Race og politik

Fra racebegrebet dukkede op i europæisk sprogbrug i løbet af det 14. århundrede og frem til slutningen af det 18. århundrede, byggede det på en inddeling af befolkningsgrupper på baggrund af ydre træk, ikke mindst de forskelle i hudfarven som rejsende bemærkede, når de drog ud. Den fysiske forskellighed blev som regel forklaret med passende passager i Biblen, og racerne blev anset for at have samme afstamning, nemlig den der fremgik af skabelsesberetningen, og som skabt i Guds billede var de at betragte som ligeværdige.

Men teoriernes uanvendelighed til at forklare hvad racernes særegenheder betød for historien, skabte fra omkring 1800 en utilfredshed hos en række tyske naturfilosoffer som Christoph Meiners, Johann Gottfried von Herder og Immanuel Kant. De fandt, at mentale karakteristika burde indgå som et led i klassifikationen, idet de – med den såkaldte frenologi som reference – argumenterede for, at menneskets mentale kapaciteter kom til udtryk i ansigtet og satte sig som permanente ansigtstræk. Dermed tilvejebragte de en historiefi-

losofi, som gjorde det muligt at fortolke historien som et udtryk for konflikt mellem racer og folkeslag med forskellige fysiske og mentale karakteristika. Tankegangen blev hurtigt populær hos tyske og franske romantikere, herunder den tyske historiker Barthold Georg Niebuhr, som i trebindsværket *Römische Geschichte* fra 1811-32 så historien som styret af konflikten mellem hierarkisk opdelt racetyper, hvoraf den tyske variant var den fysisk og mentalt dominerende (Hannaford 1996: 218-241, 268).

I bestræbelserne på at støtte denne form for racetypologi opstod en række opmålingsmetoder, som byggede på den antagelse, at racernes mentale værdi kunne aflæses af kraniets størrelse. Da metoderne ikke blev udviklet for at afklare, om der var forskel på racernes medfødte mentale evner, men for at dokumentere allerede velkendte rangordener empirisk, blev mennesker med europæisk oprindelse som regel placeret i toppen af hierarkiet (Gould 1981: 50-69).

Én metode – den såkaldte kranimetri – blev præsenteret i 1843 af den svenske anatomiprofessor Anders Retzius og gik ud på at måle kraniets længde og bredde for derigennem at skelne mellem de forskellige racer eller varieteter. Han indførte i den anledning begreberne brachycephaler (kortsaller) og dolichocephaler (langskaller), som var udtryk for to grundracer, der kunne blande sig og skabe nationale varianter. Metodens enkelthed førte til, at den straks blev den mest udbredte metode i antropologien – altså læren om mennesket – og i de følgende år udkom en lang række undersøgelser af enkelte landes og kontinenters racesammensætning (Kyllingstad 2004).

En af kranimetriens mest ihærdige udøvere var den franske hjerneforsker Paul Broca, der ikke bare så racerne som lettere fysisk og mentalt afvigende, men var polygenist, hvilket betød, at han så menneskenes oprindelser og karakteristika som så fundamentalt forskellige, at de var at betegne som artsforskellige og kunne behandles derefter. Det er ikke uvæsentligt, da Broca stod bag stiftelsen af Société d'Anthropologie de Paris i 1859, som var det første antropologiske selskab i verden, åbnede Laboratoire d'Anthropologie i 1863 som verdens første læreanstalt for antropologi, og fik laboratoriet indlemmet i det statsfinansierede og prestigefyldte École Pratique des Hautes Études i Paris i 1868 (Duedahl 2006: 40-66; Stocking 1991).

Antropologiens autoritet som statsstøttet videnskab førte til, at den blev omgærdet af respekt, og i kraft af de gængse raceteoriers indbyggede hierarki og historiefilosofi blev den arnested for en af de mest indflydelsesrige ideologier i det 19. og 20. århundrede, nemlig racismen. I Darwins samtid gjorde racismen nytte til legitimering af bl.a. den britiske imperialisme, da den gjorde det muligt for de engelske kolonisatorer at hævde deres angiveligt naturlige ret til at herske, ligesom den gjorde det muligt at samle geografisk adskilte fælles-

skaber ved – gennem racetilhørsforholdet – at betone samhørigheden mellem moderlandet og de englændere, der beboede de fjerne kolonier. Deres tilstedeværelse medførte bosættelse, medbragte politiske institutioner og anvendelsen af de indfødte som råmateriale i form af arbejdskraft (Arendt 1967: 170-194).

Darwins racekritik

Da Darwin udgav sine første publikationer var det en udbredt antagelse, at mennesket tilhørte den allernyeste tid, altså de yngste jordlag også kaldet ”syndflodsjordlagene”, og eksisterede i uforandret form. Modstridende vidnesbyrd blev overset, bortforklaret eller glemt. F.eks. blev fundet af neandertalmanden i 1859 af den tyske antropolog Rudolf Karl Virchow antaget at være et sygeligt, moderne menneske, mens den franske geolog Bouchet de Perthes’ fund af stenredskaber sammen med uddøde dyr nogle år tidligere ikke blev anerkendt før efter udgivelsen af Darwin-inspirerede tilgangsvinkler til palæoantropologien som den engelske biolog Thomas Henry Huxleys *Man’s Place in Nature* og hans landsmand, juristen og geologen Charles Lyells *The Antiquity of Man* begge fra 1863, der påpegede menneskets store ælde (Cohen 1998: 83-93).

Darwins hensigt med *Descent of Man* var tilsvarende at undersøge menneskets afstamning. Budskabet var, at menneskene fulgte de samme arvelighedslove som resten af dyreriget og var resultatet af en langstrakt udviklingshistorie. Værket var i den forstand et opgør med den gængse tilgang til antropologien, fordi Darwin ikke så menneskene som konstante former, men derimod som nogle, der forandrede sig jævnt fremad som følge af naturlig udvælgelse i den fortsatte overlevelseskamp for at skaffe mad og partner i en verden, hvor kun de kvalitativt bedste havde succes. Det er dette budskab, der oftest trækkes frem i nutidens selektive læsning af Darwins værk.

Men Darwin havde også andre dagsordener. Herunder opgøret med tidens polygenister, der som Broca fandt, at menneskeheden bestod af væsensforskellige arter med forskellig oprindelse. Darwin var på det rene med, at hans kritik ikke var nogen endegyldig konklusion, da der manglede bevis for, at alle menneskeracer var nært beslægtede og internt formeringsdygtige, men noget pegede i retning af det. F.eks. tydede USA’s over 400.000 såkaldte mulatter på, at menneskeracerne ikke var tilstrækkelig forskellige til at kunne leve sammen uden at blandes biologisk. Deres angiveligt ”ringere levedygtighed” anså Darwin for at være et spørgsmål om levevilkår, ligesom det forholdsvis lave antal af krydsninger var udtryk for klasseforhold snarere end artsforskellighed. De observationer Darwin gjorde i andre sammenhænge støttede ham i det standpunkt, at menneskeheden udgjorde en enkelt art, der var tættere for-

bundet med hinanden end med de nærmest beslægtede dyrearter, og han var overbevist om, at fremtidens videnskabsfolk ville give ham ret, så snart hans udviklingslære havde sejret.

Darwin nøjedes ikke med at tage brodden af polygenesen, som udgjorde samtidens mest åbenlyse fundament for forskelsbehandling. For monogenesen og manglen på konstanter i naturen måtte jo betyde, at ligheder og forskelligheder blev overdrevet i den antropologiske litteratur. Racernes fysiske kendetegn var da også temmelig variable, når bare man tog sig tid til at kigge efter. ”Der er ikke to individer af samme race, der er ganske ens” skrev han. ”Vi kunne sammenligne millioner af ansigter, og de ville alle sammen være indbyrdes forskellige” (Darwin 1874:105). Faktisk fungerede racer ifølge Darwin kun i total isolation, som ikke forekom i den virkelige verden, og det kunne forklare, hvorfor antropologerne lå i strid om, hvorvidt mennesket skulle opdeles i to, tre, fire, fem, seks, syv, otte, 11, 15, 16, 22, 60 eller 63 racer.

Dermed kunne Darwin ret beset have givet dødsstødet til antropologernes stereotype opdelinger af menneskeheden, deres anvendelse af racebegrebet og tillid til kraniet som særlig velegnet måleobjekt. Han kunne også have hævdet, at menneskene, trods individuelle variationer, var grundlæggende ligeværdige som følge af den fælles oprindelse.

Civiliserede og vilde racer

Men det gjorde Darwin ikke. Han benægtede nemlig ikke en vis form for konstans i naturen, der var blevet til på grund af geografisk isolation og stadig indgiftning, hvorved der var blevet fremelsket en række karakteristika, som manifesterede sig på gruppeniveau, og som man kunne kalde underarter eller racer.

I den forbindelse interesserede det ham især, hvilken ’værdi’ forskellighederne havde. Interessen for værdiforskelle er egentlig ikke overraskende, da den jo var indbygget i hele hans tanke om kvalitetsvalg. For racerne havde i deres geografiske isolation jo netop fremelsket træk, som det i deres egne omgivelser gav en selektiv fordel at være i besiddelse af, hvorved enhver race stod øverst i hierarkiet i det geografiske område, som den boede i. Ja, faktisk ville disse karakteristika udvikle sig yderligere i bestræbelserne på at opnå perfektion i det miljø, hvor de virkede, og i den forstand indeholdt hans tanker en rangorden, selvom det ikke var en, der harmonerede med de gængse racehierarkier hos samtidens antropologer.

Det betyder dog langt fra, at Darwin var upåvirket af antropologiens raceinddelinger. Han var trods alt videnskabsmand, gentleman og englænder, og den selvforståelse blev udgangspunkt for yderligere en rangorden, som han

anvendte forholdsvis megen spalteplads på. For på samme måde som mennesket nedstammede fra ”lavere” livsformer og havde nået ”højere” stadier for til sidst at indtage sin ledende position i verden, på samme måde var det ikke alle egenskaber, det gav lige stor fordel at være i besiddelse af i den moderne verden, hvor racerne interagerede.

Den afgørende målestok for rangfølgen var, hvor langt mennesket var kommet i udviklingen af den adfærd, Darwin så som den karakteristisk menneskelige, og som kom til udtryk ved selvbevidsthed, individualitet, abstraktionsevne og opfindsomhed, som historien viste gav succes i den indbyrdes overlevelseskamp. Dermed også sagt, at Darwin anså mentale egenskaber for de afgørende. Så hvor han i enkelte passager var kritisk over for antropologiens målemetoder og dens klippefaste tillid til de mentale forskelles arvelighed, anvendte han i andre dens resultater til at støtte op om sit eget magtpolitiske racehierarki, da en biologisk forklaring trods alt var den, der ifølge Darwin bedst kunne forklare de forskellige menneskeracers mentale forskelligheder: ”Den antagelse, at der hos mennesket findes et nøje forhold mellem hjernens størrelse og forstandsevnernes udvikling, støttes, når man sammenligner vilde og civiliserede racers hjerneskaller og oldtids- og nutidsfolks hjerneskaller med hinanden”, skrev Darwin og citerede derpå en række målinger, foretaget af tidens antropologer, der viste, at europæerne havde det største hjernerumfang efterfulgt af amerikanerne, asiaterne og de oprindelige australiere (Darwin 1874: 144).

Den rangorden, Darwin formede, svarede dermed meget præcist til det racehierarki, man fandt i antropologibøgerne: Øverst på rangstigen stod de ”civiliserede racer”, der udgjorde evolutionens foreløbige kulminationspunkt, da de var nået længst i udviklingen af selvrefleksion og kultur og havde en lang og glørværdig historie. Kategorien omfattede først og fremmest vesteuropæerne, særligt englænderne, da det var dem, der historisk set havde klaret sig bedst i kraft af den overvægt, hvormed de havde koloniseret resten af verden og i kraft af den fornuft, der havde gjort dem i stand til at udskifte ”skadelige skikke” og ”overtroiske forestillinger” med en videnskabelig tilgang. Også i andre henseender – ikke mindst på moralens område – var vesteuropæerne nået langt i forhold til de menneskelige urformer, da de var i stand til at se, hvilke konsekvenser deres handlinger fik. Derfor gik de foran med et godt eksempel, tog sig af mindreværdige eksemplarer af menneskeheden og afskar sig fra urinstinkterne gennem mådehold, kyskhed og andre former for selvbeherskelse. Denne mentale overlegenhed kunne aflæses i den række fysiske særegenheder, vesteuropæerne havde fremelsket, herunder ”hjernens forøgede størrelse på grund af større åndelig virksomhed” (Darwin 1874: 249).

Næst i rangfølgen var de øvrige europæere, der som udgangspunkt havde haft de samme biologiske muligheder, men som undervejs var blevet hægtet af i kapløbet på grund af en række historiske hændelser, der havde haft indvirkning på deres biologi, og som igen havde virket tilbage på deres historie. F.eks. havde colibat og den hellige inkvision fjernet de mest duelige individer i Spanien og havde derved haft en skadelig virkning på spaniernes fysik og intelligens og dermed på befolkningens udviklingsmuligheder.

Efter europæerne fulgte de ”halvciviliserede folkeslag”, som Darwin ikke definerede nærmere, mens man nederst i hierarkiet fandt de ”barbariske” eller ”vilde racer”, som var dem, der tilsyneladende levede et ureflekteret liv i pagt med naturen, som ikke frembragte kultur og som derfor ikke skabte historie, men lod sig lede af andre. De indbefattede hottentotter, indfødte australiere, mongoler og eskimoer, foruden ”de tavse, endogså gnavne indfødte i Sydamerika og de letsindede, snakkesalige negere” (Darwin 1874: 216). Det var de racer, der havde fulgt en selvstændig udvikling så længe, at de kom nærmest artsbetegnelsen og udgjorde de stærkest udprægede racer. Hvor evolutionen havde gjort det muligt for de fleste andre mennesker at forlade deres forfædres barbariske tilstand og få en samvittighed, havde de vilde stået i stampe, selv under påvirkning udefra: ”Mange vilde befinder sig den dag i dag i den samme tilstand som den, i hvilken man fandt dem for århundreder siden, da de først blev opdaget”, konstaterede Darwin (Darwin 1874: 165).

Vildskaben kom til udtryk gennem selvished, indbildskhed, meningsløse sædvaner, tøjlesløs forfølgelse af naturlige drifter og instinkter, mangel på selvbeherskelse for ikke at tale om decideret ondskab, såsom menneskeofring på grund af overtro, plyndring uden dårlig samvittighed, selvpineri og ligegyldighed eller glæde i forbindelse med andre menneskers lidelser. Når man alligevel fandt vilde racer med langskallede kranier, så måtte det nødvendigvis skyldes en generel ”forøgelse af kroppens størrelse, uden nogen tilsvarende forøgelse af hjernens størrelse” (Darwin 1874: 249).

Sidestillet med de vilde racer fandt man enkelte befolkningsgrupper inden for rammerne af de civiliserede racer. Herunder den engelske underklasse, og særlig landarbejderne, der for Darwin kunne virke lige så fremmede i sjæleevner og legemsbygning som de vilde. Dertil kom ”krøblingerne, idioterne og samfundets andre unyttige medlemmer” (Darwin 1874: 100).

De levende mellemformer

Darwin så i de vilde racer et spejlbillede af de abelignende mellemformer, hvis fravær som arkæologiske levn, han var klar over, var værkets største problem i forsøget på at skabe den endegyldige forbindelse mellem menneskearten og

dens fjerne forfædre. Ved at betragte dem som en slags levende udgaver af sine ”missing links”, da de jo tilsyneladende reproducerede fysiske rester af det vilde urmenneske, blev Darwin i det mindste – i mangel af bedre – i stand til at anskueliggøre påstanden om menneskets udvikling over for sine læsere. Han dækkede sig ind ved at citere Broca for, at man i samtiden kunne finde en række ”gamle racer”, der bestod af bl.a. negere og indfødte australiere, og som bød på bygningsforhold, der lignede de laverestående dyrs i højere grad end de ”moderne racer” gjorde (Darwin 1874: 23).

Lighederne mellem de lavest stående mennesker, de højest stående dyr og menneskets urformer indbefattede åndsevnerne. F.eks. var Darwin ikke afvisende over for tanken om, at en gammel hund med god hukommelse og en vis indbildningskraft var i besiddelse af en form for selvbevidsthed, mens han tvivlede på, om det var tilfældet med ”en ussel australnegers hårdt arbejdende kone, som næppe bruger nogen abstrakt betegnelse, og som ikke kan tælle højere end fire...” (Darwin 1874: 57). I den forstand hang udviklingslæren sammen, for ud over evnen til at tilpasse sig naturen rakte de vilde racers egenskaber nemlig ikke, hvad der da også fremgik af deres uheldige forsøg på at skabe kulturelle udtryksformer: ”At dømme efter de græsselige prydelser og den ligeså græsselige musik, som beundres af de fleste vilde, kunne man næsten sige, at de i æstetisk dannelse ikke stod så højt som visse dyr f.eks. fuglene” (Darwin 1874: 58-59).

Et tilsvarende spejlbillede fandt Darwin i idioterne – altså de udviklingshæmmede – der mindede Darwin om ”de lavere mennesketyper” i kraft af deres svage åndsevner. Som forklaring på deres fysiske og mentale afvigelser nævnte han atavisme, altså at de var hoppet nogle skridt tilbage og gentog tidligere udviklingstrin i artens forhistorie, og derved blev de en samtidig reminiscens fra fortiden og Darwins manglende mellemformer: ”En gruppes lavere stillede medlemmer giver os en slags forestilling om, hvorledes gruppens fælles stamform oprindeligt var bygget” skriver Darwin. ”En småhjernet idiots simple hjerne kan, for så vidt som den ligner abekattens hjerne, i denne forstand siges at være et eksempel på atavisme” (Darwin 1874: 119).

Fra Darwin til socialdarwinismen

Selvom *Descent of Man* næppe blev skrevet med henblik på politisk anvendelse, så lagde den sig omvendt heller ikke nævneværdigt hindrende i vejen. Socialdarwinismen lå snarere i oplagt forlængelse af Darwins værker, hvad der i hvert fald i praksis viste sig at være tilfældet, og det får påstanden om fejllæsning og misbrug til at virke som lidt af en tilsnigelse (Paul 2003: 214-239).

Især Darwins forsøg på at opstille et hierarki af biologisk bestemte racer har i samtiden ægget til politisk anvendelse, fordi han, som flertallet af samtidens antropologer, præsenterede menneskenes kulturhistorie som en afspejling af deres naturhistorie, hvorved det i nogen udstrækning blev muligt at forudsige historiens gang.

Darwin selv holdt sig da heller ikke tilbage fra at komme med forudsigelser. Først og fremmest var han overbevist om, at mennesket ville gå ”fremad i civilisation” i den forstand, at dets humanitet ville blive stadigt stærkere og mere omfattende, indtil den omfattede alle følede væsener. Den ultimative form for humanitet var dog et fremtidsscenario, som muligvis ikke indbefattede andre end de civiliserede racer og nationer, da de på forhånd var dømt til at sejre i kraft af deres moral, fornuft og tilpasningsevne, mens de vilde racer ville gå tilbage i kraft af deres manglende evner til at omstille sig til nye forhold og forandre levevis. Faktisk spåede han, at de civiliserede racer ville udrydde og afløse de vilde racer på jorden i en ganske nær fremtid, og da meget tydede på, at også de menneskelignende aber stod til at blive udryddet, ville springet fra de civiliserede racer til deres nærmeste dyriske slægtninge være til ”en abe, der står så lavt som bavianen, mens springet nu er fra neger eller australbeboer til gorilla” (Darwin 1874: 200).

Der er ikke noget at sige til, at tidens antropologer fandt inspiration i sådanne scenarier, der jo kunne synes at støtte op om fortolkningen af verdenshistorien som en racekonflikt, og grænsestridigheder, interne problemer og kolonisering gjorde det netop operationelt at underbygge magtpolitiske krav med teorier om hierarkisk over- og underlegne racer. Darwins værker førte da også en omfattende antropologisk litteratur med sig, som forsøgte at skrive hans lære ind i rammerne af den bestående antropologi. I Frankrig forblev Paul Broca tro mod sin polygenistiske tilgang til menneskene, da han pga. de manglende mellemformer anså darwinismen som en spekulativ form for monogenese, men i forhold til de enkelte racer – eller rettere arter – blev han tilhænger af udviklingslæren; en kombination han kaldte ”transformisme polygenique”. Den tyske zoolog Ernst Haeckel, der forherligede Darwin, lagde mere vægt på overlevelseskampen, og det gjorde han, fordi han så den som en racekamp og den naturlige udvælgelse som raceforædling. Darwin havde også en tilhænger i den indflydelsesrige antropolog og præsident for Royal Anthropological Institute, John Beddoe, men selvom Beddoe dermed var monogenist, havde han en drøm om netop gennem evolution at gøre racer til arter ud fra en æstetisk begrundelse (Hannaford 1996: 288-290 og Banton 1998: 77-91).

Den mest omfattende praktiske betydning fik Darwins værk dog i kraft af de pessimistiske bemærkninger, det indeholdt omkring forholdet mellem de højere og lavere befolkningsgrupper internt i de civiliserede racer. Bemærknin-

gerne byggede ganske vist på tanker gjort af hans fætter, den engelske naturforsker Francis Galton i artiklen ”Hereditary Talent and Character” fra 1865 og i bogen *Hereditary Genius* fra 1869, der begge var inspirerede af Darwins første hovedværk, men blev nu kolporteret af Darwin selv, så tankerne også blev kendt af hans læserskare. For den humanitet, som Darwin satte så højt, havde nemlig den slagside, at den satte kvalitetsvalget ud af kraft. Det betød, at de individer, der var svage på sjæl eller legeme, kun ville blive udryddet hos de vilde racer:

Vi civiliserede mennesker gør derimod alt hvad vi kan for at standse udryddelsesprocessen; vi bygger asylter for de gale, for krøblingerne og de syge; vi giver fattiglove og vores læger gør alt hvad de kan for at frelse hvert enkelt liv lige indtil det sidste åndedrag. Der er grund til at antage, at vaccinationen har bevaret tusinder, der på grund af deres svage konstitution tidligere ville have bukket under for børnekopperne. På den måde kommer de civiliserede samfunds svagere medlemmer til at efterlade sig afkom (Darwin 1874: 167).

Darwin var tydeligvis bekymret over tingenes tilstand ved omtalen af de ”skader” og ”slemme følger” humaniteten afstedkom, når ”de meget fattige og ligegyldige, som ofte er degraderet af laster” fik lov at formere sig uhammet i modsætning til ”de fornuftige og sparsommelige, som i almindelighed også på anden måde er dydige”. Som eksempel på konsekvenserne citerede Darwin en forsker for at sige, at den ”ligegyldige, svinske, håbløse irlænder formerer sig som en kanin”, mens ”den tarvelige, forsynlige, sig selv agtende, ærgerrige skotte, der er streng i sin moralitet, åndfuld i sin tro og hvis forstand er skarp og øvet, henlever sine bedste år i kamp og colibat, gifter sig sent og efterlader sig få børn” (Darwin 1874: 173).

Ganske vist rådede samfundet bod på nogle af farerne ved at fange og henrette lovovertrædere, indespærre gale mennesker og lade de mest ugidelige eksemplarer af de lavere klasser udvandre, men bag bemærkningerne lurede frygten for, at de intelligentes mange fordele blev opvejet ”ved de uforsynliges og ligegyldiges mangfoldiggørelse” (Darwin 1874: 170).

Darwins selvforståelse som forfatter var dog først og fremmest videnskabsmandens, hvilket kom til udtryk i hans forsigtighed med af drage skråsikre konklusioner og udstikke politiske retningslinjer. Dermed efterlod han sig en række løse ender, som var åbne for fortolkning. Ikke mindst når han indikerede, at der faktisk var hjælp at hente. For – som han skrev om degenerationen – ”ingen som har lagt mærke til opdrætningen af husdyr vil tvivle om, at dette jo i høj grad må være skadelig for menneskeracen” og der ville ”næppe nogetsteds findes nogen så uvidende, at han tillader sine dårligste dyr at forplante sig” (Darwin 1874:167). Fra opdrætningen af husdyr vidste man tværtimod, at

”udryddelsen af de individer, der på en udpræget måde er ringere end de andre, skønt få i antal, på ingen måde [er] nogen uvæsentlig betingelse for heldig fremgang” (Darwin 1874: 172).

Der er ikke noget at sige til det, hvis sådanne formuleringer, sammenholdt med Darwins uvillighed til at levere politiske handlingsanvisninger, fik bekymrede læsere til at føle sig kaldet til at drage deres egne følgeslutninger. Francis Galton, der jo havde leveret de intellektuelle forudsætninger for Darwins pessimistiske bemærkninger, gik da også skridtet videre og leverede en radikal løsning på degenerationsproblemet i sit værk *Inquiries into Human Faculty and its Development* fra 1883. Heri introducerede han eugenikken, hvis formål var at vende udviklingen ved at begrænse antallet af degenererede individer i racen i kraft af sterilisation (negativ eugenik) og forbedre racekvaliteten gennem fremme af arrangerede ægteskaber blandt individer med gode arveanlæg (positiv eugenik) (Hannaford 1996: 290-291, 330-331).

Galtons handlingsorienterede tilgang til problemet fik adskillige kritikere, hvad der i øvrigt også gjaldt de Darwin-fortolkninger, der fandt vej ind i kriminologien, i sociologien og i andre samfundsmæssige sammenhænge. F.eks. tog Thomas Henry Huxley i værket *Evolution and Ethics* fra 1894-95 afstand fra tidens socialdarwinistiske tendenser, herunder eugenikken. Men i det lange løb var denne modstand forgæves, særligt uden for Storbritannien (Hofstadter 1992).

Da de fundamentale principper bag arvelighedslovene, sådan som vi kender dem i dag, blev kendt omkring 1900 inspirerede det f.eks. den amerikanske læge Charles B. Davenport til mere nøjagtigt at kortlægge racernes krydsning og klassificere undergrupper af stærke og svage individer inden for de forskellige racer. Davenport udviklede en metode, som bestod i masseindsamling og komparation af oplysninger om arveanlæg gennem slægtsoplysninger, spørgeskemaer og offentlige forespørgsler, og i 1910 stiftede han Eugenics Record Office som anvendte metoden til at undersøge tilfælde af åndssvaghed, sindssyge, epilepsi, alkoholisme, kriminalitet og effekterne af raceblanding (Hannaford 1996: 330-335).

Davenport's metoder blev udbredt blandt antropologer i hele den vestlige verden i løbet af Første Verdenskrig, idet krigen med dens mange døde blev anset for at være en katastrofe for den civiliserede hvide race. Krigen medførte en omfattende produktion af litteratur om ”god” og ”dårlig racekvalitet” med eugenik, immigrationskontrol, skattereformer, kontrol med mindreværdige racer og opmuntring af nordisk kolonisering som praktiske løsningsforslag (Holmes 1924).

Et af værkerne var *Rassenkunde des Deutschen Volkes* fra 1922, skrevet af redaktøren for *Zeitschrift für Rassenkunde*, Hans F.K. Günther. Bogen er det værk,

der fik størst indflydelse på den tyske rigskansler Adolf Hitlers racehygiejniske politik, men var samtidig et af de mest udbredte værker i verden om politiske foranstaltninger over for mentalt handicappede, kriminelle og andre degenererede, og værket fik gode anmeldelser overalt, uanset at det argumenterede for, at racehygiejnen skulle inkludere udrensningen af underlegne racer såsom jøderne (Hannaford 1996: 359-360).

Eugenikken var altså langt fra et specifikt nazistisk, tysk fænomen. Ideen blev udført i praksis i forskellige udgaver og under forskellige navne rundt om i verden i kølvandet på krigen, herunder i Skandinavien, hvor bl.a. en vidtgående lov om tvangssterilisering i 1920'erne udgjorde et af fundamentene under den spæde danske velfærdsstat (Koch 1996).

Først da omfanget af nazisternes overgreb mod jøderne blev almindelig kendt efter Anden Verdenskrig fik Darwins racekritiske bemærkninger mere opmærksomhed, end de havde haft i årtierne forud. De blev anvendt i arbejdet hen imod FNs vedtagelse af en konvention mod alle former for racediskrimination i 1965, der internationalt set var det første bindende dokument, som tog afstand fra forskelsbehandling på baggrund af biologisk tilhørsforhold, og gjorde den ulovlig efterhånden som konventionen blev indarbejdet i de enkelte medlemslandes lovgivning. I kølvandet på dette arbejde begyndte de forskellige medlemsstater langsomt at afvikle deres eugeniske lovgivninger, der dermed pludselig fremstod som mindre flatterende sider af Darwin-læsningsens virkningshistorie (Duedahl 2007).

Noter

¹ Alle citater er hentet fra J.P. Jacobsens danske oversættelse *Menneskets Afstamning og Parringsvalget* fra 1874-75, men er ændret til moderne retstavning og sammenholdt med den engelske originalversion for at sikre, at der ikke er afgørende sproglige og faktuelle uoverensstemmelser.

Litteratur

- Arendt, Hannah (1967): *Origins of Totalitarianism*, 3. udg., London: Allen & Unwin.
- Banton, Michael (1998): *Racial Theories*, 2. udg., Cambridge: Cambridge University Press.
- Cohen, Claudine (1998): "Charles Lyell and the evidences of the antiquity of man", *Geological Society, London, Special Publications*, vol. 143, s. 83-93.
- Darwin, C. (1874): *Menneskets Afstamning og Parringsvalget*, bd 1., København: Gyldendal.
- Darwin, C. (2005) [1871]: *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*, London: Penguin Classics.
- Desmond, Adrian & Moore, James (1991): *Darwin*, London: Penguin.
- Duedahl, Poul (2006): "Franske fristelser og brasilianske ben. Fra dansk raceantropologis fødsel og død" i Poul Duedahl et al (red.): *Biologismer. Den Jyske Historiker*, nr. 112, s. 40-66.
- Duedahl, Poul (2007): *Fra overmenneske til UNESCO-menneske. En begrebshistorisk analyse af overgangen fra et biologisk til et kulturelt forankret menneskesyn i det 20. århundrede*, upubliceret ph.d.-afhandling, Institut for Historie, Aalborg Universitet.
- Gould, Stephen Jay (1981): *The Mismeasure of Man*, 2. udg., New York: Penguin.
- Hannaford, Ivan (1996): *Race. The History of an Idea in the West*, Washington DC: The Woodrow Wilson Center Press.
- Hofstadter, Richard (1992) [1944]: *Social Darwinism in American Thought*, Boston: Beacon Press.
- Holmes, Samuel J. (1924): *A Bibliography of Eugenics*, Berkeley: University of California Press.
- Koch, Lene (1996): *Racehygiejne i Danmark 1920-56*, København: Gyldendal.
- Kyllingstad, Jon Røyne (2004): *Kortskaller og langskaller*, Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Paul, Diane B.: "Darwin, Social Darwinism and Eugenics" i Jonathan Hodge et al (red.): *The Cambridge Companion to Darwin*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 214-239.
- Stocking, George W. (1991): *Victorian Anthropology*, London: Free Press.